

Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy

Janakkala – Taimistontien jatkeen asemakaavamuutos

Suokulman rakennusinventointi

2019

Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy

Selvityksen ovat laatineet FM Sini Moilanen ja FM Jari Heiskanen

Sisällys

1.	Johdanto	1
1.1.	Tehtävän kuvaus.....	1
1.2.	Alueen kuvaus ja kokonaisuudet	3
1.3.	Alueen tunnistetut arvot ja aiemmat inventoinnit	5
2.	Alueen historiaa.....	7
2.1.	Turengin kylästä Janakkalan keskustaajamaksi	7
2.2.	Kauppakuja Turengin kaupallisena keskuksena	9
2.3.	Suokulman pientaloalueen rakentuminen 1920-luvulta.....	12
2.4.	Kaupallisen painopisteen muuttuminen ja kerrostalojen rakentaminen 1960-luvulta	14
3.	Rakennettu ympäristö kuvina.....	16
3.1.	Suokulman pientaloalue	17
	Liinalammintie	18
	Lehtokuja	20
	Vartiotie	22
	Juolukkakuja	27
	Suokuja	28
3.2.	Kauppakuja ja Liikekuja	30
3.3.	Kerrostalot	36
3.4.	Teollisuus ja asuinrakennukset.....	37
3.5.	Merkittävät katunäkymät.....	40
3.6.	Kaava-alueen vaikutusalueelle jäävät kohteet.....	43
4.	Johtopäätökset	47
4.1.	Yhteenveto	47
4.2.	Suositukseset	49
5.	Lähteet.....	51

Kannen kuvat:

Ylhäällä: Punaisessa rakennuksessa (rakennus 33.) on toiminut nahkuri. Rakennuksessa on ollut sekä asuntoja että myymälä- ja konttoritila.

Keskellä: Näkymä Liikekujalle. Keltainen asuinrakennus (rakennus 28.) on rakennettu vuonna 1940 ja vaalea liikerakennus (rakennus 29.) vuonna 1930. Taustalla 1940-luvun liikerakennus.

Alhaalla: Näkymä Lehtotielle, vihreä mansardikattoinen rakennus (rakennus 7.) on 1930-luvulta.

1. Johdanto

1.1. Tehtävän kuvaus

Tämä rakennetun ympäristön inventointi tehdään Janakkalan kunnan Taimistontien asemakaavamuutosta varten. Inventoinnin tarkoituksena on täydentää ja päivittää vuonna 2005 tehtyä Janakkalan rakennusinventointia asemakaavamuutoksen kaava-alueen osalta. Inventoinnin tulokset ja alueen kulttuurihistorialliset arvot koetaan raportiksi. Samalla tarkastellaan, onko alueen rakennuskannassa yksittäisten rakennusten tai rakennusryhmien suojelutarvetta.

Kaava-alue, eli tutkimusalue sijaitsee Turengin keskustan tuntumassa. Se rajautuu etelästä Turengintiehen. Rautatie halkoo aluetta. Tutkimusalue on pääosin pientalovaltaista etenkin Suokulman asuinalueella. Alue on osa vanhaa Turengin maantien ja Turengin rautatieaseman risteystä ja ympäristöä, joka veti puoleensa asutusta, teollisuutta ja liikerakentamista 1900-luvun vaihteessa. Suokulman omakotiasutus ja liikerakennuksia voisi pitää asemakylänä. Nykyisin osuusliikkeen kulmalta asemalle johtanut tielinja on purettu. Kaava-alueella on eri-ikäistä rakennuskantaa. Kaava-alueen länsikulmalla on 1900-luvun alkuvuosikymmeninä rakennettuja omakotitaloja, ja itäpuolella, junaradan toisella puolen on kerrostaloja 1970- ja 1980-luvuilta, muutama asuinrakennus 1900-luvun puolivälistä sekä yritystoimintaa. Lännessä alueen reunalla on Liinalampi sekä sen ympäristössä olevaa virkistysaluetta. Kaava-rajauksen ulkopuolelle jää Liinalammin uimala ja urheilukenttä, Suokulman asuinalueelta Lehtotien länsipuoli ja Vartiotien pohjoisosa sekä Kauppakujan itäosa.

Rakennetun ympäristön tutkimus on tehty huhti-toukokuussa 2019. Selvityksen ovat laatineet FM Sini Moilanen ja FM Jari Heiskanen Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy:stä. Alueella on tehty maastotöitä 7.5.2019 puolipilvisessä säässä. Maastossa alue on kuljettu läpi ja rakennuksia ja näkymiä valokuvattu. Havainnot rakennetusta ympäristöstä on kirjattu ylös. Arkistolähteinä on käytetty alueen vanhoja karttoja sekä valokuvia. Janakkalan kunnan historiikeissa vuosilta 1976 ja 2015 on kuvattu muun kunnan ohella myös Turengin alueen kehitystä ja historiaa. Historiateoksissa on myös havainnollistavia valokuvia tutkimusalueesta. Maastotyön ja arkistolähteiden tutkimisen tulokset on koottu tähän raporttiin.

Alue on tutkittu kokonaisuutena, eikä yksittäisiä rakennuksia ole nostettu esiin, ellei niillä ole erityistä merkitystä. Tutkimusalue muodostuu neljästä erilaisesta alueesta, jotka ovat Suokulman pientaloalue, Liikekujan ja Kauppatien rakennettu ympäristö, Taimistontien ja Ojatien väliin jäävät kerrostalot sekä junaradan ja Taimistontien väliin jäävät teollisuusrakennukset ja pientalot. Kulttuurihistoriallisia ja maisemallisia arvoja on etenkin Kauppakujan ja Liikekujan varren rakennuksilla sekä Suokulman pientaloalueella. Niissä kulttuurimaisema myös jatkuu yli kaavarajan. Tarkastelu on myös ulotettu niissä yli kaavarajan.

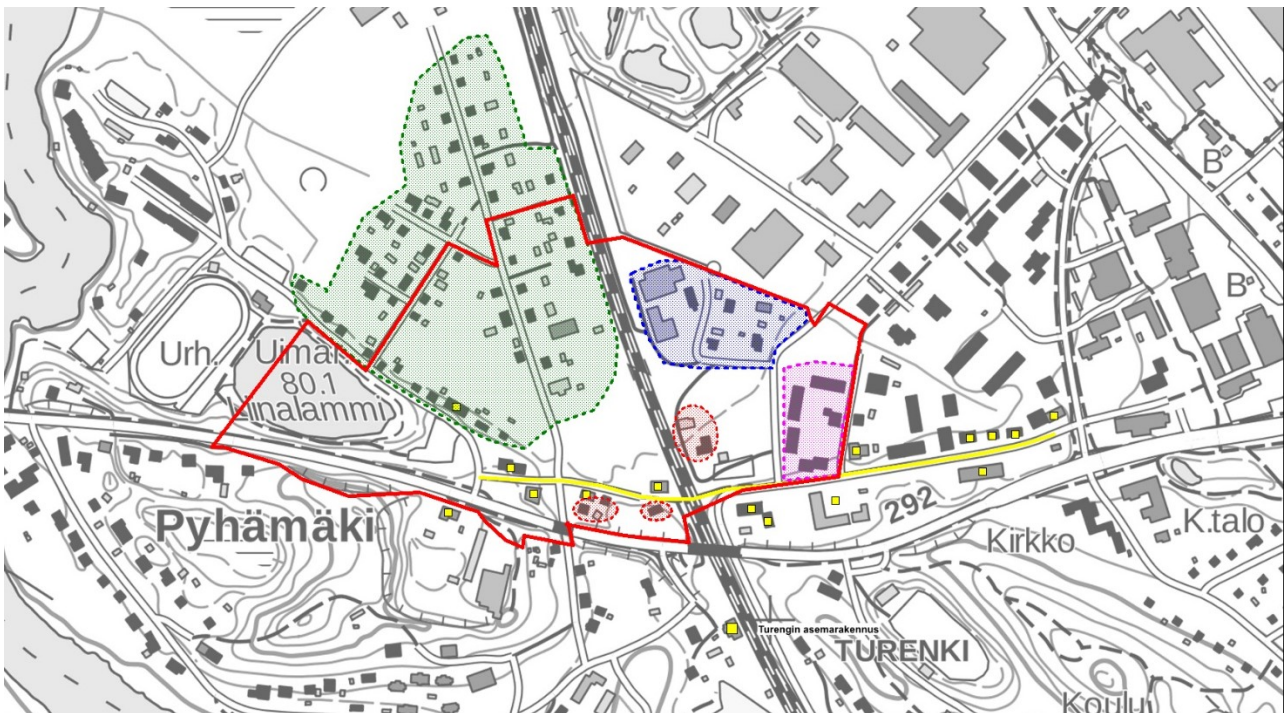
Kaava-alue rajattu punaisella ja kaava-alueen vaikutusalue keltaisella. Ote asemakaavamuutoksen kaavaselistuksesta. 25.5.2018.

1.2. Alueen kuvaus ja kokonaisuudet

Tutkimusalueella on 1920-luvun jälkeen rakennettuja pientaloja, liikerakennuksia 1920-1950-luvuilta sekä kerrostaloja 1970- ja 1980-luvuilta. Alueella on myös teollista toimintaa ja teollisuusrakennuksia 1900-luvun jälkipuoliskolta. Radan länsipuolella sijaitsee 1928 valmistunut Janakkalan osuuskaupan liikerakennus, joka on kaavaluonnoksessa esitetty suojeltavaksi.

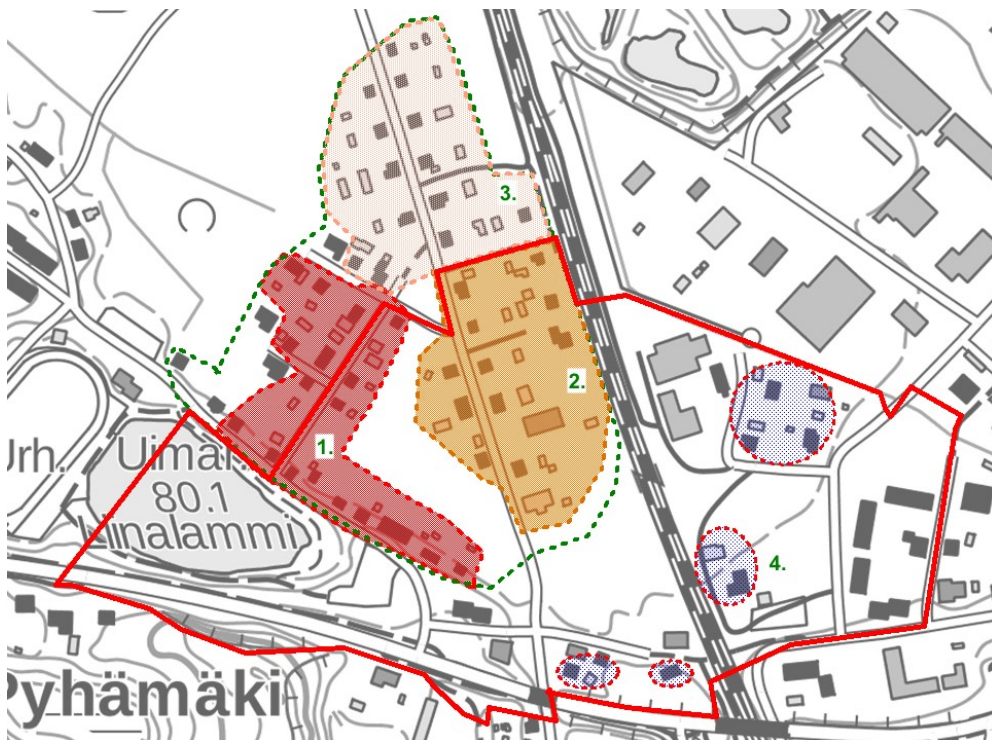
Vuonna 1961 Turengintien maantien linjausta muutettiin, ja silta rautatien yli valmistui. Ennen tätä keskeinen tieyhteys oli kulkenut juuri nykyistä Liikekujaa ja Kauppakujaa pitkin niin, että junaradalla oli tasoristeys. Näin Liikekuja ja Kauppakuja jäivät syrjään päätiestä ja aiemmin tutkimusalueella radan tuntumassa sijainnut Turengin kaupallinen keskus siirtyi Kauppakujalta radan tuntumasta idemmäs. Kauppakujan ja osuuskaupan talon maisemaa on muuttanut alikulun rakentaminen rautatien ali.

Kaava-alueen ulkopuolelle jää osa Suokulman pientaloalueesta, joka on rakennettu 1920-luvun jälkeen sekä jälleenrakennuskaudella. Radan itäpuolella Kauppakujalla sijaitsee liikerakennuksia pääosin 1900-luvun puolivälistä sekä meijeri, jotka jäävät niin ikään kaava-alueen ulkopuolelle. Kaava-alueen ulkopuolelle jää myös Janakkalan työväentalo Kauppakujan ja Ojatien risteyksessä, Liinalammin uimala sekä huoltamorakennus Turengintien varressa.

Tutkimusalueen rakennetut ympäristöt jakautuvat neljään osa-alueeseen. Kaava-alueen rajausta punaisella. Suokulman laajempi pientaloalue on merkitty karttaan vihreällä, radan itäpuolelle sijoittuva ja pienempi 1940- ja 1950-luvun teollisuus- ja pientaloalue sinisellä ja nuorempaa rakentamista, taajamakautta edustava kerrostalokortteli lilalla rasterilla. Turengin vanha maantie ja liikekatu, nykyisin Kauppakuja ja Liikekuja, on keltaisella, samoin keltaisilla pisteillä sen varrelle sijoittuvat liike- ja teollisuusrakennukset sekä muut puolijulkiset kohteet, kuten huoltoasema ja työväentalo. Tien eteläpuolella on radan varrella Turengin asemarakennus, jonka asematie yhtyi Liikekatuun osuusliikkeen kohdalla. Vanhan liikekadun asuin- ja liikerakennukset ovat pääosin 1950- ja 1960-luvulta, vanhempaa edustavat lähinnä 1900-luvun alun meijeri, työväentalo ja kaava-alueella sijaitseva, kaavassa suojeltavaksi esitetty 1920-luvun osuuskauppa. Vanhan liikekadun maisemarakenne on osin rikkonainen uudisrakentamisen, rakennusten purkamisen ja tienlinjan katkaisemisen vuoksi. Parhaiten säilynyt osuus vanhasta Kauppakujasta on Vartioiden ja junaradan väliin jäävä alue Liikekujan eteläpuolella. Uusi kaupallinen keskus jää kartan oikeaan reunaan.

Suokulman pientaloalueet

Suokulman asuinalue jakautuu kolmeen erityyppiseen rakennuskerrostumaan (1., 2., 3.). Yksittäisiä, samanaikaisia asuinpientaloja on lisäksi liikekadun varrella sekä meijerin itäpuolella. Niistä omana kohteena erottuu liikekadun ja radan varressa (4.) sijaitseva suurempi asuinrakennus Kauppakuja 20:ssä.

Punaisella rasterilla (1.) on merkitty Suokulman alueen vanhin ja yhtenäisin osa-alue, joka on rakentunut pääasiassa 1920- ja 1930-luvuilla. Vanhimmat rakennukset sijaitsevat Liinalammintien varrella. Rajauksen ja kaava-alueen ulkopuolelle lännessä jäävät rakennukset ovat rakennetusta ympäristöstään poikkeavia 1970-luvun tiilirakennuksia. Alue kestää muutoksia huonosti. Muutos- ja korjaustyöt tulee sovittaa alueen ominaispiirteisiin. Alkuperäisistä rakennustavoista, väreistä ja materiaaleista poikkeavat muutosratkaisut tulisi palauttaa.

Oranssin rasterin (2.) alue on rakentunut 1930-1980-lukujen aikana. Uudisrakennukset on pääsääntöisesti sovitettu alueen yhtenäiseen luonteeseen. Alueen yhtenäisyyttä rikkoo teollisuusrakennus, sekä yksi tiiliverhoiltu 1980-luvun asuinrakennus. Massoittelu on alueella kuitenkin melko yhtenäinen. Osa-alueen luonteeseen on aikojen saatossa kuulunut monimuotinen rakentaminen asuinrakennusten rinnalla. Alueella on sijainnut aiemmin muun muassa poliisiasema, VPK:n rakennus letkutorneineen sekä suksitehdas. Eteläisin rakennus alueella on 1950-luvulla rakennettu liikerakennus, joka on tutkimusentekohetkellä purkukuntoinen. Alue kestää muutoksia paremmin kuin alue 1., sillä alueelta löytyy enemmän ajallista kerroksellisuutta. Täydennysrakentaminen sekä korjaus- ja muutostyöt on kuitenkin sovitettava alueen olemassa olevaan rakennuskantaan ja ominaispiirteisiin.

Vaalealla rasterilla merkitty alue (3.) on yhtenäinen jälleenrakennuskauden pientaloalue Vartiotien pohjoisosassa. Kaava-alueen ulkopuolelle sijoittuvat rakennukset muodostavat rytmikkään kokonaisuuden, joka on osa Vartiotien katunäkymää. Rakennukset sijaitsevat väljillä puutarhatonteilla piharakennuksineen. Osa-alue on hyvin säilynyt ja sen katunäkymät ovat maisemallisesti merkittäviä. Muutos- ja korjaustyöt tulee sovittaa alueen ominaispiirteisiin. Alkuperäisistä rakennustavoista, väreistä ja materiaaleista poikkeavat muutosratkaisut tulisi palauttaa.

Sinisellä rasterilla on merkitty meijerin vieressä ja Liikekadun varrelle sijoittuvat 1920- 1950-luvuilla rakennetut puiset asuinrakennukset. Niiden säilyminen osana vanhaa liikekadun ja meijerin ympäristöä olisi tärkeää. **Numeroitu rakennus** (4) junaradan itäpuolella on maisemallisesti ja historiallisesti tutkimusalueella erottuva rakennus. Asuin-, pienteollisuus- ja kaupparakennuksena toiminut rakennus on rakennettu arviolta ennen 1920-lukua, ollen näin liikekadun vanhimpia säilyneitä asuin- ja liikerakennuksia. Rakennuksessa on toiminut nahkuri Mäkelä, ja rakennuksessa on sijainnut sekä asuntoja että työhuone, konttori ja myymälä. Vuonna 1927 rakennuksen viereen rakennettiin Osuusliike Sammon uusi kaupparakennus vanhan kaupparakennuksen viereen Kauppakujan varrelle. Osin huonokuntoinen rakennus sijaitsee rata-alueen tuntumassa ja osittain kaavavilulla rata-alueella.

1.3. Alueen tunnistetut arvot ja aiemmat inventoinnit

Valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja ympäristöjä ei tutkimusalueella ole. Turengin asema on valtakunnallisesti merkittävän rakennetun ympäristön kohde, mutta se rajautuu kaava-alueen eteläpuolelle.

Suunnittelualue sijaitsee osittain maakunnallisesti merkittävällä rakennetun ympäristön, Turengin Kauppa- ja Liikekujan alueella. Vuonna 2003 tehdyssä maakunnallisessa inventoinnissa arvokkaaksi kohteeksi on nostettu Turengin vanha liikekeskus -niminen kokonaisuus, joka on sijainnut Kauppa- ja Liikekujan varrella. Useita vanhoja liikerakennuksia on säilynyt sittemmin kaupallisesta keskustasta syrjään jääneen liikekadun, nykyisten Kauppa- ja Liikekujan varrella. Aluekuvaukseen kuuluu myös Liinalammin ympäristössä oleva pientaloalue, josta tässä työssä on käytetty nimeä Suokulma. Kanta-Hämeen 2. vaihemaakuntakaavassa, joka hyväksyttiin 1.6.2015, tutkimusalue on osoitettu asuntovaltaiseksi alueeksi. Kaavamääräyksen mukaan alueen arvokkaan rakennetun kulttuuriympäristön piirteet on säilytettävä. Lisäksi alue on merkitty teollisuus- ja varastoalueeksi ja keskustoimintojen alueeksi junaradan itäpuolella.

Kanta-Hämeen maakuntakaavaehdotus 2040 on ollut julkisesti nähtävillä 14.1.2019-17.2.2019. Käyttötarkoituksmerkinnät ovat samat kuin 2. vaihemaakuntakaavassa. Maakuntakaavan ehdotuksessa suunnittelualueen Turengin vanha liikekeskus on merkitty maakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi. Aluerajaukseen kuuluu myös Suokulman asuinalue. Kaavamääräys vaatii rakennetun kulttuuriympäristön turvaamisen ja uudisrakentamisen sovittamisen alueen arvoihin: ”Uusi rakentaminen on sopeutettava alueen kulttuuriympäristön ominaispiirteisiin ja ajalliseen kerroksellisuuteen.”

Janakkalan alueelta on tehty rakennetun ympäristön selvitys vuonna 2005. Selvitys laadittiin kuntakohtaiseksi arvokkaan rakennuskannan inventoinniksi kaavoituksen käyttöön. Tutkimusalueelle sijoittuvat inventoinnissa arvokkaaksi tunnistetut Suokulman pientaloalue sekä Kauppakujan alue. Suokulman pientaloalue on inventoinnissa tunnistettu mittasuhteiltaan, vuoraustavaltaan tai kattomuodoltaan yhtenäisenä säilyneeksi alueena. Alueen ajallinen tunnistettavuus on vuoden 2005 tilanteessa hyvä. Kauppakujan alue tunnistettiin vuoden 2005 inventoinnissa merkittäväksi taajamakohdaksi, jossa on nähtävissä 1950- ja 1960-luvulta liikerakennuksia sekä meijeri. Radan länsipuolella kujaa hallitsee hyvin säilyneet pientalot.

Taimistontien jatkeen asemakaavamuutoksen luonnoksessa osuuskaupan rakennus (1928) on merkitty suojeltavaksi. Kaavamääräys kieltää purkamisen ja ohjaa korjaus- ja muutostöitä kulttuurihistoriallisia arvoja säilyttävästi. Luonnokseen on merkitty myös kyläkuvallisesti tärkeiksi alueiksi Liinalammintien, Lehtotien, Puistokujan ja Vartiotien väliin jäävä alue sekä Juolukkakujan, Vartiotien, junaradan ja asuinrakennusten väliin jäävä alue. Niin ikä Vartiotien, Liikekujan, Turengintien ja junaradan väliin jäävä alue on merkitty kyläkuvallisesti merkittäväksi. Kaavamääräyksessä todetaan, että näillä alueilla

uudis- ja korjausrakentaminen sekä muut ympäristöön vaikuttavat toimenpiteet tulee sovittaa olemassa olevaan ympäristöön. Asuinrakennusten julkisivuverhoiluksi määrätään lautaverhoilu, ja kattojen tulee olla harja- tai mansardikattoisia.

Osasuurennos Taimistontien jatkeen asemakaavamuutoksen kaavakarttaluonnoksesta Suokulman pientaloalueelta. Kaavaluonnoksen suojelumerkinnyt on ympäröity punaisella. Suojelumerkinnyt ovat aluerajauksia. Aluesuojelumerkinnyissä sk-2 nuoli osoittaa rajauksen suunnan. Yksittäisen rakennuksen suojelumerkintä sr-8 koskee Janakkalan Osuuskaupan rakennusta.

2. Alueen historiaa

2.1. Turengin kylästä Janakkalan keskustaajamaksi

Ennen 1800-lukua tutkimusalueella ei ole ollut asutusta. Alue oli alavaa Hiidenjoen varren tulva-aluetta, jossa oli lähinnä suopohjaista niittyä. Sen eteläpuolella maaperä nousi kohti harjajaksoa. Kaava-alueella kovempaa maata oli lähinnä eteläosassa, jossa kulki vanha maantie. Alueen tärkein liikenneyhteys on ollut vanha Turengintie.

Tutkimusalueen poikki Liinalammen pohjoispuolella kulki 1800-luvulla myös nykyinen Liinalammintie, joka seuraa rannan kovempaa pohjaa. Suolle rakennetut Lehto- ja Vartiotie alkavat muodostua vasta 1930-luvulla asutuksen laajentuessa Turengin asemakylässä.

Turengin merkitys Janakkalan keskeisenä kylänä alkoi voimistua 1800-luvun puolivälissä. Liikenne Turengissa vilkastui, samoin kauppa, ja Turengin kylä alkoi muotoutua Janakkalan kunnan keskustaajamaksi. Kylän halki rakennettiin vuonna 1862 valmistunut Helsinki-Hämeenlinna -rautatie. Se muutti vähitellen kylän luonnetta maalauskylästä yhä enemmän teollisuuden ja kaupan asemakyläksi ja myöhemmäksi kunnan keskustaajamaksi. Turengin rautatieasemasta tehtiin iso ja näyttävä, sillä alkuperäissuunnitelmissa oli sijoittaa Pietarin radan risteys Turenkiin. Suunnitelma ei kuitenkaan toteutunut. Vanhan kyläalueen asumattomalle länsipuolelle sijoittunut Turengin asema (1862) edustaa Tikkurilan ohella Helsinki-Hämeenlinna -radan toista alkuperäistä asemarakennusta. Turengin asema, rautatien ja vanhan maantien risteys vetivät puoleensa teollisuutta, kauppa- ja asutusta, jota kaava-alueen Suokulman ja Kauppakadun asuin-, teollisuus- ja liikerakennukset edustavat. Näin rakentuneen uuden keskustan, asemakylän, merkitys väheni vasta 1960-luvulla, jolloin kasvanut autoliikenne siirtyi rautateiltä enemmän uusille maanteille ja Turengin vanha liikekatu ja kaupallinen keskus jäi syrjään.

Ote maakirjakartasta 1600-luvulta. Alue on vielä asumaton. Keltaisella piirretty maantieyhteys mukailee myöhemmin useasti uudistettua ja oikaistua nykyistä Turengintietä. Janakkala ja Turenki oli osa vaurasta ja vanhaa, jo esihistoriallisella kaudella asutettua Vanajaveden laaksoa, johon jo historiallisen ajan alkupuolella sijoittui mm. Hämeen linna. Myöhemmin ensimmäinen rautatie rakennettiin seuraamaan laaksoa. Kartalla näkyvä Turengintie oli osa vanhaa itään johtavaa tielinjaa, joka yhtyi Lammilla vanhoja päätteitä edustavaan Viipurintiehen. Turengissa tieosuus veti kauppa- ja asutusta ja teollisuutta puoleensa 1850-luvulla rakennetun rautatien ja Turengin aseman rakentamisen jälkeen. Tien ja radan risteys sijoittui kaava-alueen eteläreunalle. Kaava-alueesta pääosa oli tällöin vielä kartassa vihreällä rajattua luhtaa eli alavaa, tulvavaikutteista suota, josta laskee oikealla näkyvän Turengin kylän ohi vähäinen laskuoja, joka edelleen kulkee samoilla paikoilla. Kylän talot ovat yhtenä rykelmänä, kaksivuoroviljelyssä olevat pellot ovat harmaalla ja keltaisella. Muita tunnistettavia kohteita on Liinalampi.

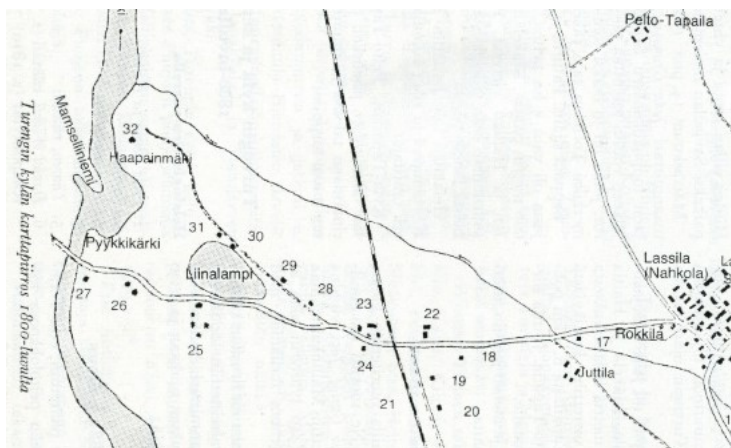

Ote Senaatin kartastosta vuodelta 1884. Nykyisen Liinalammintien varrella on jo asutusta, samoin Kauppakujalla junaradan tuntumassa. Tien ja rautatien ohella Turengissa kohtasivat ajan kolmas tärkeä liikennereitti, Hiidenjoki, joka oli osa laajempaa, aina Pohjanlahteen laskevaa vesistöä.

Turengin asemakylä alkoi muodostua rautatien ja maantien risteyksen tuntumaan 1800-luvun loppupuolella. Vanha kylä näkyy kartan oikeassa reunassa, teiden risteyksessä. Kartassa näkyy Liinalammin tuntumassa sijainnut saha ja mylly, joiden yhteydessä oli myöhemmin myös sähkölaitos. Myös Murtosen kauppa on merkitty karttaan. Ote kartasta 1914.

Rakentaminen tiivistyi Turengissa koko ajan ennen toista maailmansotaa. Turengissa teollisuuden työpaikat sijaitsivat liikennereittien varrella. Sirenin saha ja mylly toimi Liinalammin rannalla 1910-luvulla. Vuonna 1912 sahan yhteyteen perustettiin myös sähkölaitos, joka jakoi sähköä alueen asuinrakennuksille. Nimi muuttui, ja Turengin höyrymylly ja -saha toimivat 1906-1917, jonka jälkeen ne myytiin Turengin kemiallisen tehtaan omistajalle. Janakkalan osuusmeijeri perustettiin vuonna 1921 vanhan kemiantehtaan tiloihin. Osuusmeijerin hyvin säilynyt rakennus jää Kauppakujalla juuri kaava-alueen ulkopuolelle. Meijerirakennuksena toimi vanha kemian tehdasrakennus sekä siihen liittyvät asuinrakennukset. Turengin teollistuminen jatkui edelleen toisen maailmansodan jälkeen.

Turenkin asutusta 1800-luvulla. Nykyisen Liinalammentien varressa on neljä taloa, ja radan risteyskohdan tuntumassa muutamia taloja. Kerkkonen. Janakkalan historia.

2.2. Kauppakuja Turenkin kaupallisena keskuksena

Turenkin kaupallinen keskusta sijoittui radan valmistuttua lähelle rataa, sen molemmin puolin Turenkin vanhan maantien varteen. Radalla oli tasoristeys, joka yhdisti nykyisen Liikekujan ja Kauppakujan. Tasoristeyksen läheisyydessä sijaitsi osuusliikkeiden kauppoja. Kaupat sijaitsivat vielä 1800-luvun puolivälin jälkeen suurimpien maatilojen yhteydessä. Vasta 1890-luvulla Turenkin kaupat alkoivat siirtyä lähemmäs asemanseutua Kauppakujan varrelle. Vuonna 1916 Turengissa toimi Janakkalan osuuskauppa, Lindqvisti & Fredriksonin kauppa, J. H. Murtosen kauppa, joka oli aloittanut toimintansa jo 1882 sekä J. Niemisen Lihakauppa.

Vuonna 1916 Janakkalan osuuskauppa osti Lindqvistin ja Fredriksonin kaupparakennuksen aivan junaradan vierestä sen länsipuolelta. Osuuskauppa oli liittynyt Kulutusosuuskuntien keskusliittoon (KK). Joidenkin vuosien päästä puurakenteinen

kauppa purettiin ja tilalle rakennettiin kivinen osuuskauppaliike, joka valmistui vuonna 1928. Rakennus sijaitsee edelleen Liikekujan itäpäässä. Osuuskaupan rakennus on kaavaehdotuksessa merkitty suojelluksi. Radan länsipuolella kujan varrella oli liikerakennusten lisäksi pientaloja. Säilyneet pientalot on rakennettu 1900-luvun alkuvuosikymmeninä, viimeiset jälleenrakennuskaudella. Vanhin asuintalo on vuodelta 1920.

Näkymä nykyisen Liikekujan yltä kohti itää. Kauppakujan asemanseutu on vielä kylän keskeinen kaupallinen keskus. Kuvan oikeassa yläreunassa näkyy radan ylittävän maantiesillan rakennustyömaa. Radan ylittävän sillan myötä Kauppakuja ja sen palvelut jäivät sivuun, ja Turenkin kaupallinen keskusta siirtyi. Kuva on vuodelta 1958. Janakkalan historia 1866-2014.

Radan toisella puolella sijaitsi Janakkalan Osuuskaupan kilpaileva kauppa. Osuuskauppa Sampo perustettiin 1917 ja se toimi entisen Murtosen kaupan tiloissa. Sampo kuului KK:n kilpailijaan SOK:hon. Vuonna 1927 valmistui Sammon uusi liikerakennus vanhan viereen. Uuden kaupan yhteydessä toimi myös bensiiniasema. Vanhassa kaupan tilassa toimi hetken Tampereen Osake-Pankki. Osuuskauppa Sammon rakennuksia ei ole enää jäljellä, ja entisellä kaupan ja pankin paikalla on pysäköintialue. Pysäköintialueen reunassa on jäljellä kauppaan liittyneen ulkorakennuksen perustuksia. Turengin apteekki sijaitsi Kauppakujan keskittymässä radan itäpuolella Sammon kaupan takana. Näistä rakennuksista ei ole jäänteitä. Apteekin lähellä toimi 1920-luvulla myös nahkuri, joka käsitteli nahat työstökuntoon. Nahkurin talo on punainen, radan itäpuolella oleva kookas rakennus. Se on ollut osa tiiviisti rakennettu Sammon osuusliikkeen kokonaisuutta. Ulkonäöltään samaan aikaan laajennettu rakennus muistuttaa entistä Sammon osuuskauppaa.

Sittemmin purettu Sammon osuuskauppa valmistui 1927. Siinä oli yhteneviä piirteitä säilyneen nahkurin talon kanssa. Janakkalan historia 1866-2014.

Tasoristeys Turengissa. Näkymä radan itäpuolelta länteen. Kuva on otettu 1910-luvulla. Takana näkyy Tuomiston sekatavarakauppa, joka on myöhemmin purettu. Suomen Rautatiemuseo.

Näkymä radan länsipuolelta itään. Vasemmalla on vuonna 1928 valmistunut Janakkalan osuuskaupan uusi Turengin myymälä. Puomien toisella puolella näkyy osuusliike Sammon myöhemmin purettu myymälärakennus. Kuva vuodelta 1930. Kerkkonen. Janakkalan historia.

2.3. Suokulman pientaloalueen rakentuminen 1920-luvulta

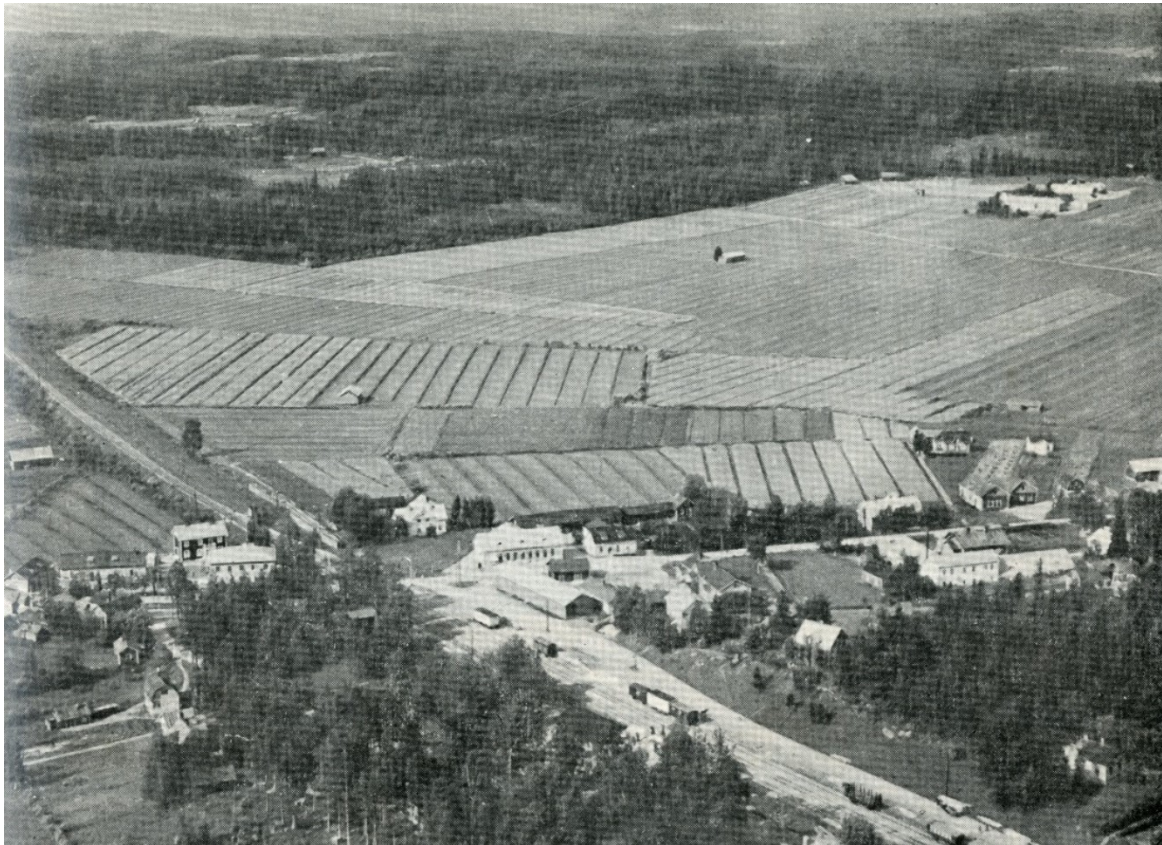
Nykyinen Liinalammintie on vanha tieyhteys, kylätie, silloiselta Turengintieltä Haapainmäelle. Sen varrella oli asutusta jo 1800-luvulla. Nykyisistä vanhimmat ovat 1920-luvulla rakennettuja taloja. Suokulman pientaloalueelle alettiin rakentamaan asuntoja 1920-luvun jälkeen, jolloin Janakkalan kunta osti Ali-Mäkelän tilan. Tilan maita palstoitettiin Suokulmassa pientalojen rakentamista varten. Suokulman asuinalue Vartiotien ympäristössä on merkitty soiseksi alueeksi jo maakirjakartassa 1600-luvulta sekä edelleen myöhemmissä kartoissa. Maaperään viittaa alueen nimi sekä kadunnimet Suokuja ja Juolukkakuja sekä tutkimusalueen ulkopuolelle jäävä Muurainkuja. Lehtokujan ja Vartiotien linjaukset rakennettiin 1930-luvulla. Vartiotien linjaus mukailee vanhaa polkumaista yhteyttä.

Suokulman alueella toimi 1940-luvulla poliisiasema, suksitehdas ja vapaapalokunta. Turengin vpk perustettiin Turenkiin vuonna 1884. Asuinalueen varhaisimmat rakennukset ovat 1920-luvulla ja sijaitsevat Liinalammintien varrella. Ennen sotia alueelle rakennettiin lähes kymmenen asuintaloa, ja sotien jälkeen jälleenrakennuskaudella suurin osa alueen asuintaloista. Tutkimusalueella on myös muutama 1980- sekä 1990-luvuilla rakennettuja rakennuksia.

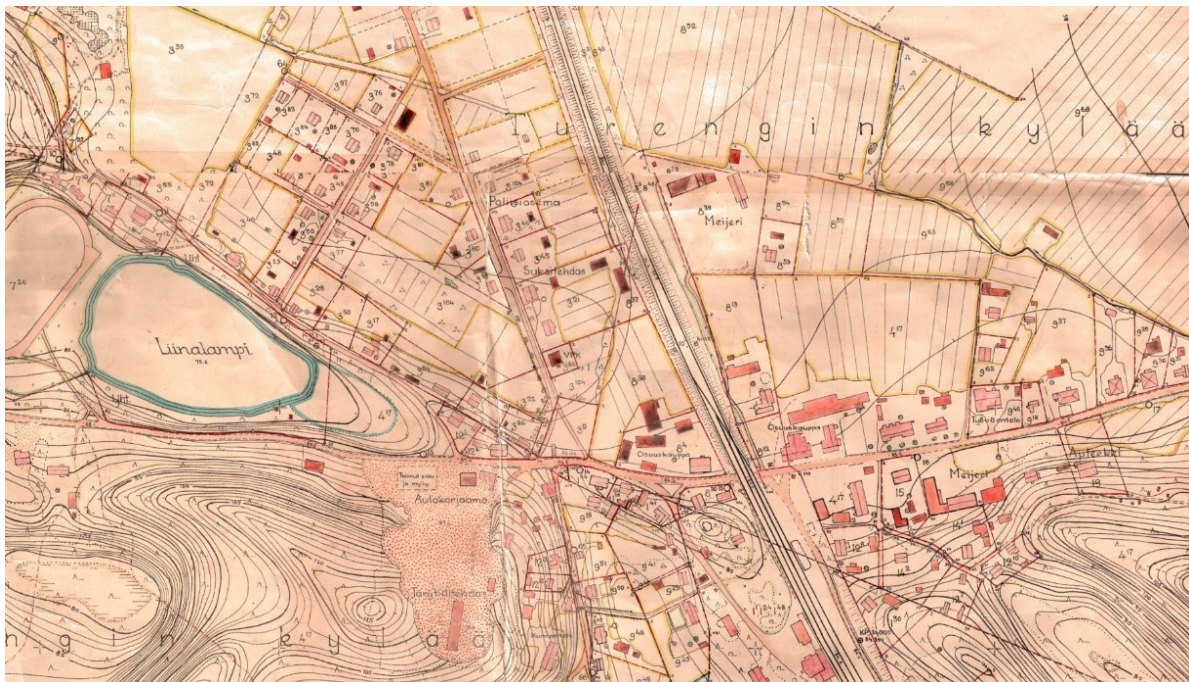
Vanhimmat rakennukset ovat Liikekujan ja Liinalammintien varressa olevat 1920-luvulla rakennetut pientalot. Etenkin Lehtotien varteen rakennettiin 1930-luvulla, mutta kaksi asuinrakennusta valmistui vuosikymmenen aikana myös Vartiotielle. 1940- ja 1950-luvuilla rakennettiin edelleen lisää, erityisesti jälleenrakennuskauden tyyppitaloja rakennettiin kaava-alueen ulkopuolella olevaan Vartiotien pohjoispäähän. Tutkimusalueelle on rakennettu muutamia uudisrakennuksia. 1980-luvulla on rakennettu muutama asuintalo sekä ulkorakennus ja 1990-luvulla yksi hirsimökki.

Suokulman pientaloalue on vielä 1920-luvulla pääasiassa rakentamatonta suota, peltoa ja osin niittyä. Liinalammin eteläpuolella toimii höyrysaha ja -mylly. Liinalammintien varrella on jo 1920-luvulla asutusta. Vartiotien linjausta mukaileva polkuyhteys kulkee suon ja peltoalueiden poikki pohjoiseen. Kartta vuodelta 1925.

Suokulman alue jää kuvassa radan vasemmalle puolelle. Alue on vielä rakentamaton ja laajat avoimet peltoalueet radan molemmin puolin näkyvät hyvin. Suokulman pohjoisempi osuus on vielä metsää. Kuva on otettu 1930-luvulla, sillä uusi Janakkalan osuuskauppa sekä Sammon uusi myymälärakennus on jo rakennettu, mutta sokeritehtaan rakentamista radan itäpuolelle ei ole vielä aloitettu. Vanha nahkurin päärakennus näkyy radan oikealla puolella, puiden ympäröimänä pellon reunalla. Kerkkonen. Janakkalan historia.

Karttaote vuodelta 1948. Karttaan on merkitty VPK:n talo, suksitehdas ja poliisiasema Suokulman alueelle Vartiotien varteen. Radan ja Suokulman pientaloalueen itäpuolella oleva meijeri on perustettu juuri.

2.4. Kaupallisen painopisteen muuttuminen ja kerrostalojen rakentaminen 1960-luvulta

Turengin sokeritehdas perustettiin 1948. Turengin taajama alkoi kehittyä yhä enemmän sokeritehtaalle päin. Vuonna 1960-luvulla valmistui uusi maantien linjaus ja 1961 rautatien ylittävä silta. Sillan myötä tasoristeys Kauppakujalla poistui, mikä osaltaan heikensi entisen kaupallisen keskuksen elävyyttä ja toiminnallisuutta. Samalla liikenne alkoi painottua yhä enemmän maanteille autoistumisen kasvun myötä. Siltatyön yhteydessä Turengintien linjausta muutettiin niin, että Liikekuja ja Kauppakuja jäivät sivukujiksi päätien siirtyessä radan ylittävälle Turengintielle. Myös kaupankäynnin tavat muuttuivat 1960-luvulla. Perinteinen myymälämalli, jossa tiski erotti asiakkaat palvelevista myyjistä ja tuotteista, alkoi väistyä suurempien itsepalvelumyymälöiden tieltä.

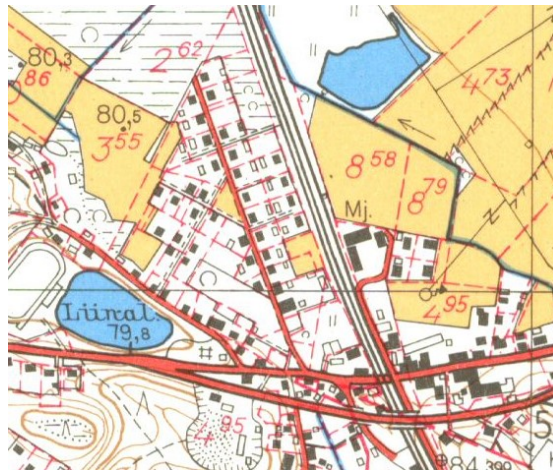
Ihmisiä VR:n 100-vuotisjuhlilla Turengin asemalla 1962. Taustalla näkyy juuri valmistunut Turengintien rautatien ylittävä silta. Suomen rautatiemuseo.

Siirtoväen asuttaminen toi lisää asukkaita myös Janakkalaan, mikä osaltaan loi paineita uusien asuinrakennusten rakentamisesta. Sotien jälkeen siirtoväelle ja rintamamiehille rakennettiin pääasiassa uusia

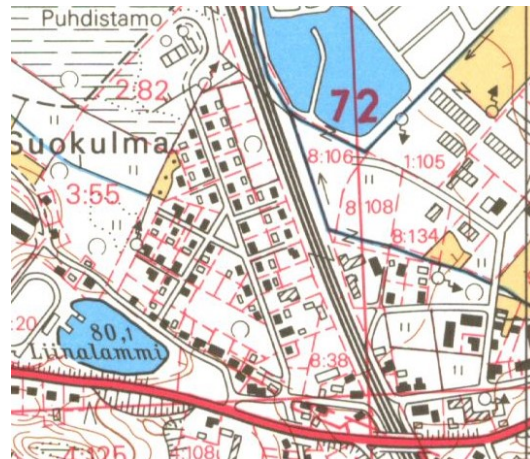
omakotitaloja. Väkiluvun kasvun ja kehittymisen myötä Turenkiin alettiin rakentaa kerrostaloja 1960- ja 1970-luvuilla. Kerrostaloasunnot olivat nykyaikaisia ja tarjosivat asumisen modernit mukavuudet. 1960-luvulla Turengin vesihuolto parani, mikä mahdollisti sujuvamman viemärijärjestelmän ja ulkokuuseista luopumisen.

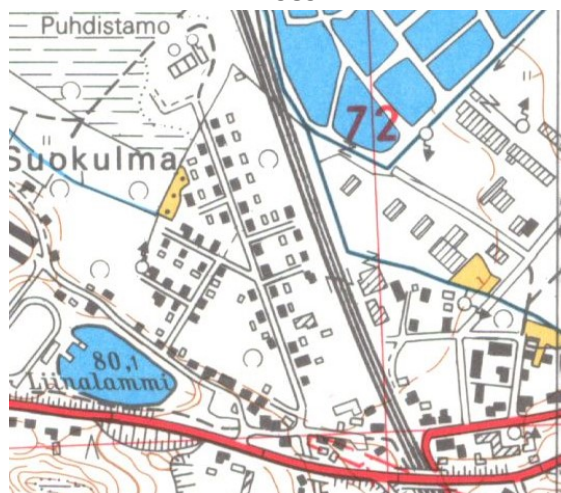
Näkymä Kauppakujan itäiseen päähän kaava-alueen ulkopuolella. Kauppakujan kaupallinen painopiste alkoi siirtyä 1960-luvun jälkeen tien itäpäähän sekä edelleen uuteen kävelykeskustaan, johon rakennettiin muun muassa arkkitehti Pauli Lehtisen suunnittelema tavaratalo Sokos.

1962

Uusi Turengintien linjaus on rakennettu ylittämään rautatie. Kauppakuja on kuvattu vielä samanarvoisena yhteytenä. Kauppakujan varrelle Sammon osuuskaupparakennusta vastapäätä on rakennettu liiketiloja. Uuden meijerin alueelle radan vieressä on rakennettu lisää tuotantorakennuksia, ja meijerin läheisyydessä olevat omakotitalot ovat valmistuneet. Alueella on vielä runsaasti pelloja. Ote peruskartasta 1962. MML.

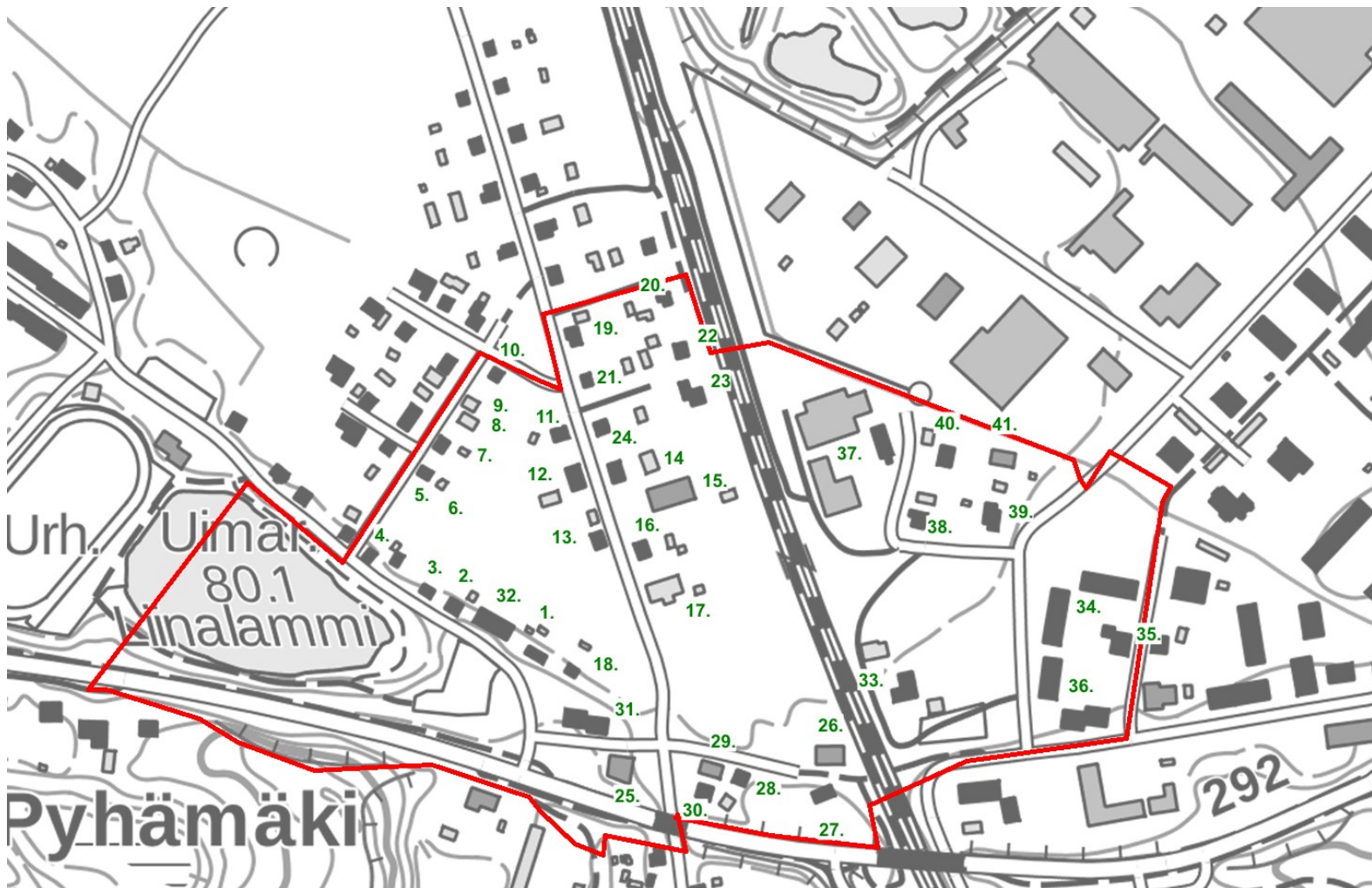
1973

Uusi Turengintien linjaus on jo korvannut Kauppakujan, joka on jäänyt sivukujaksi. Taimistontien pohjoisosan ja Ojatien linjaus on hahmottumassa. Ojatien varteen on rakennettu jo kaksi kerrostaloa 1973. Vartiotion pohjoisosan tyyppitalot on rakennettu, samoin jätevedenpuhdistamo. Ote peruskartasta 1978. MML.

1989

Kauppakujan ja Taimistontien varteen on rakennettu kerrostaloja. Ote peruskartasta 1989. MML.

3. Rakennettu ympäristö kuvina

Tutkimusalueen rakennukset on merkitty karttaan juoksevin numeroin. Samat numerot löytyvät rakennusten kuvista.

Liinalammintie, kohteet 1-4

Lehtokuja, kohteet 5-10

Vartiotie, kohteet 11-18

Juolukkakuja, kohteet 19-20

Suokuja, kohteet 21-24

Kauppakuja ja Liikekuja, kohteet 25-33

Kerrostalot, kohteet 34-36

Teollisuusalue ja asuinrakennukset, kohteet 37-41

3.1. Suokulman pientaloalue

Suokulman pientaloalue on rajattu vihreällä rasterilla. Kaava-alueen raja (punaisella) kulkee asuinalueen läpi. Keltaisella merkitty liikerakennus kuuluu toiminnallisesti Kauppakujan ja Liikekujan kokonaisuuteen.

Suokulman pientaloalue on rakentunut 1920-luvun jälkeen, pääasiassa 1930-1950-luvuilla. Etenkin Vartiotien pohjoisosan rakennukset ovat jälleenrakennuskauden tyyppitaloja. Alueella sijaitsee muutama 1980- ja 1990-luvuilla rakennettu rakennus. Uusin rakennus alueella on vuonna 2010 rakennettu alueen rakennuskantaan sovitettu ulkorakennus, joka ei näy merkittävästi kadulle.

Alueen rakennukset ovat pääasiassa puuverhoiltuja ja satula- tai mansardikattoisia. Puuverhoillusta yleisilmeestä poikkeavat Vartiotiellä olevat tiiliverhoiltu vuonna 1985 valmistunut asuinrakennus sekä jälkepäin rapattu, alun perin lautaverhoiltu asuinrakennus vuodelta 1959, jossa tutkimuksentekohetkellä on meneillään julkisivuremontti. Myös Lehtokujalla oleva hirsinen rakennus vuodelta 1990 poikkeaa muusta rakennuskannasta sekä materiaaleiltaan, kerrosluvultaan että ulkomuodoltaan.

Asuinrakennukset ovat pääasiassa 1,5 tai

kaksikerroksisia. Talojen pihapiireissä on lautaverhoiltuja ulkorakennuksia. Joihinkin pientaloihin on rakennettu kuisteja ja laajennusosia. Joissain rakennuksissa on selvästi alkuperäisistä poikkeavia muutosratkaisuja esimerkiksi ikkunoiden tai julkisivuvärytysten osalta. Nämä poikkeavuudet olisi hyvä palauttaa korjaustöiden yhteydessä alkuperäiseen asuunsa.

Vartiotien varrella junaradan tuntumassa on 1967 rakennettu tuotantotila, joka eroaa katunäkymältään ja massaltaan muusta Suokulman rakennuskannasta. Vartiotiellä on myös entinen liikerakennus vuodelta 1950. Liikerakennus on purkukunnossa. Vartiotien monimuotoinen rakennuskanta kuvastaa alueen menneisyyttä: alueella on ollut asuntojen lisäksi myös muuta toimintaa ja teollisuutta.

Suokulman asuinalue on kokonaisuutena yhtenäinen, hyvin ilmeensä säilyttänyt pientaloalue. Sen vanhinta kerrostumaa ovat Liinalammintien varrella olevat 1920-luvun asuinrakennukset, jotka ovat maisemallisesti merkittäviä. Vanhin rakennus Suokulman alueella on Liinalammintiellä kaakkoispuolella oleva 1920 valmistunut vaatimaton, nykyään loma-asuntona oleva yksikerroksinen satulakattoinen rakennus.

Liinalammintien ja Lehtotien kulmassa on 1924 rakennettu, maisemallisesti merkittävä ja hyvin säilynyt mansardikattoinen omakotitalo. Lehtotien varrella on pääasiassa 1930-luvulla rakennettuja harja- ja mansardikattoisia rakennuksia. Vartiotien alue on harjakattoiselta rakennuskannaltaan kerroksellisempaa. Alueen vanhimmat rakennukset on valmistuneet 1930-luvulla, uusimmat 1980-luvulla.

Liinalammintie

Rakennus 1. Vuonna 1930 rakennettu mansardikattoinen asuinrakennus Liinalammintien alkupäässä.

Rakennus 2. Vuonna 1947 rakennettu omakotitalo on maisemallisesti merkittävä osa Liinalammintien katunäkymää. Pihan puolella rakennuksessa on kuisti.

Rakennus 3. Suokulman pientaloalueen vanhin rakennus on Liinalammintiellä vuonna 1920 rakennettu vaatimaton yksikerroksinen rakennus, joka toimii loma-asuntona. Rakennus jää tieltä nähtynä kasvillisuuden peittoon.

Rakennus 4. (vasemmalla). Näkymä Lehtotieltä Liinalammintielle. Vasemmalla on tontin kulmassa sijaitseva maisemallisesti merkittävä rakennus. Rakennus on valmistunut vuonna 1924 ja se on alueen vanhinta kerrostumaa. Rakennus sijaitsee näkyvällä paikalla Liinalammintiellä. Oikealla oleva talo jää kaava-alueen ulkopuolelle. Mäntyjen takana on Liinalampi.

Lehtokuja

Rakennus 5. (vasemmalla) ja rakennus 6. (oikealla). 1935 rakennetun pientalon pihaan on rakennettu alueen yhtenäisestä ilmeestä poikkeava hirsimökki 1992. Tuija-aita peittää talon katujulkisivua.

Rakennus 7. Mansardikattoinen vihreä talo on rakennettu 1930. Sen asuinpinta-ala on 70m², mikä on isompi kuin alueen muissa 1920- ja 1930-luvun taloissa. Rakennus on tärkeä osa tien näkymää.

Rakennus 8. (oikealla) ja rakennus 9. (vasemmalla). Lehtotien rakennetusta ympäristöstä poikkeava loivakattoinen autotalli on rakennettu 1981. Taustalla oleva rakennus on 1930-luvulta. Rakennukset sijaitsevat lähellä tietä ja ovat tärkeä osa katunäkymää. 1980-luvun rakennus poikkeaa alueen rakennuskannasta. Myös kaava-alueen ulkopuolelle jäävillä Puistokujalla ja Jokitiellä on 1970- ja 1980-lukujen rakennuksia, jotka eivät ole linjassa alueen yhtenäisen rakentamisen kanssa.

Rakennus 10. Lehtotien ja Puistokujan kulmassa oleva kaksikerroksinen rakennus vuodelta 1939.

Vartiotie

Rakennus 11. Vuonna 1939 valmistunut talo on näkyvällä paikalla Puistokujan ja Vartiotien kulmassa.

Rakennus 12. (etualalla) ja rakennus 13. (taka-alalla). Etualalla vuonna 1987 rakennettu omakotitalo. Se on sijoitettu katunäkymään pitkittäin kuten muutkin kadun talot. Taustalla näkyy vuonna 1940 rakennettu omakotitalo. Tien päässä näkyy Liikekujan rakennuksia.

Rakennus 13. Vuonna 1940 rakennetun kaksikerroksisen talon kadunpuoleinen sisäänkäynti on poistettu käytöstä. Portaikko ja parveke on rakennettu myöhemmin ja oikealla näkyvä piharakennus vuonna 1999.

Rakennus 14. Vartiotien itäpuolella oleva vuonna 1985 valmistunut omakotitalo poikkeaa julkisivultaan muista alueen rakennuksista. Se on Suokulman kaava-alueella ainut tiiliverhoiltu rakennus.

Rakennus 15. Tuotantorakennus poikkeaa alueen rakennuskannasta, mutta jatkaa alueen jo 1940-lvulla alkanutta teollista toimintaa. 1940-luvulla teollisuusrakennuksen tuntumassa on sijainnut suksitehdas. Tämä tuotantorakennus on valmistunut 1967.

Rakennus 16. Vartiotien varrella vuonna 1939 rakennettu omakotitalo. Pihapiirissä on myös talousrakennus. Rakennuksessa on 1920-luvulla suosittuun klassismiin viittaavat kaari-ikkunat ja kissanpenkit

Rakennus 17. Vuonna 1950 valmistunut kookas rakennus on purkukuntoinen. Rakennus on vanha liikerakennus. Oikean puoleisella tontilla on sijainnut VPK:n talo.

VPK:n talo on jo purettu, mutta pihapiiriä rajaava koivurivi on edelleen nähtävissä tontilla.

Rakennus 18. Vuonna 1945 rakennettu talo näkyy Vartiotielle. Se ei ole tien tuntumassa kuten muut kadun asuinrakennukset.

Juolukkakuja

Rakennus 19. Vartiotien ja Juolukkakujan risteyksessä on rapattu rakennus. Julkisivuverhoilun alta paljastuu vanha viistolaudoitettu puuverhoilu. Talo on rakennettu 1959. Puutaloalueella rakennus edustaa jo rakentamisen muutosta, jossa noppamainen, puolitoistakerroksinen jälleenrakennuskausi alkaa muuttua kohti matalaa, yksikerroksista omakotirakentamista.

Rakennus 20. Radan varrella on vuonna 1941 rakennettu asuinrakennus.

Vuonna 1941 rakennetun talon pihapiirissä on kaksi punaista ulkorakennusta, joista kuvan etualalla oleva on vanhempi.

Suokuja

Rakennus 21 (vasemmalla). Vartiotien ja Suokujan risteyksen molemmin puolin on keltaiset, noppamaiset ja harjakattoiset jälleenrakennuskauden asuinrakennukset. Vasemmanpuoleinen on rakennettu 1948, oikeanpuoleinen 1950.

Rakennus 22. Suokulman päässä on 1950 rakennettu omakotitalo sekä 1988 rakennettu talousrakennus.

Näkymä Suokujalta luoteeseen. Piharakennukset muodostavat yhtenäisen näkymän.

Rakennus 23. Suokujan eteläpuolella on 1952 rakennettu omakotitalo.

Rakennus 24. Vartiotien ja Suokujan kulmassa on toiminut poliisiasema 1940-luvulla. Talo on rakennettu 1950.

3.2. Kauppakuja ja Liikekuja

Tutkimusalueen Kauppakujan ja Liikekujan alue on ollut osa kaupallista pääkatua ennen 1960-lukua. Junaradan ylittäneen tien varteen sijoittui jo 1800-luvun lopulla Turengin kylän kaupat. Myös Janakkalan vielä 1920-luvulla ainut meijeri, joka jää tutkimusalueen ulkopuolelle, sijaitsi Kauppakujan varrella. Turengin kaupallinen keskus siirtyi 1960-luvulla uuden tielinjauksen, rautatiesillan, autoistumisen ja rakennemuutoksen myötä radalta idemmäs nykyiselle paikalleen. Myöhemmin Kauppakuja ja Liikekuja yhdistettiin kevyenliikenteen alikulkuväylällä. Alikulkukäytävä on muuttanut etenkin Osuuskaupan talon välitöntä ympäristöä huomattavasti. Liiketoiminta on pääosin päättynyt, radan ja tien risteykseen liittyneestä kauppaliikkeiden keskittymästä on säilynyt vain länsipuolella oleva osuuskaupan rakennus. Myös osuuskaupan nurkalta Turengin asemalle johtanut tieyhteys on kadonnut liikenteen uudistuksissa.

Radan ja tien risteys 1940-luvulla. Osuuskaupat olivat vastakkain radan molemmin puolin, länsipuolella näkyy asemalle johtavat tieristeys, joka on vanhaan hevosajan tapaan vielä Y-muotoinen. Risteyksen kauppojen ja varastojen kokonaisuudesta on säilynyt vain länsipuolen osuuskauppa ja itäpuolen osuuskaupan pohjoispuolella oleva ns. nahkurin talo, jossa oli myös myymälätila.

Tien varren rakennuksia ovat Liikekujan vuonna 1941 ja 1930 rakennetut liikerakennukset, puhelinkeskus, vuosina 1920, 1940 ja 1947 rakennetut asuinrakennukset sekä osuusliikkeen 1928 rakennettu klassistinen rakennus. Liinalammintieellä lähellä Liikekujan risteystä on 1958 rakennettu liikerakennus, johon on myöhemmin lisätty asunto. Radan itäpuolella on yksi kohde, joka on radan varrella sijaitseva kookas asuinrakennus sekä sen pihapiirissä olevat kaksi ulkorakennusta. Talon pihapiirissä on myös vanhan kaupan ulkorakennusten kivijalkojen jäännöksiä. Kaava-alueen ulkopuolelle jää Kauppakujan liikerakennukset sekä meijerin rakennuskokonaisuus. Vanha kauppakatu katkeaa radan kohdalla, jossa tielinja on muutettu kevyen liikenteen alikulkuyhteydeksi.

Rakennus 25. Matalapiirteinen vanha puhelinkeskus Sairaalan tien ja Liikekujan risteyksessä sijaitsee osittain maan alla.

Janakkalan osuuskaupan uusi liikerakennus valmistui junaradan ja maantien risteykseen vuonna 1928. Kauppa sijaitsi samalla paikalla kuin vanha puinen kaupparakennus, joka oli ollut Osuuskaupan omistuksesta vuodesta 1916. Sitä ennen puisessa rakennuksessa oli toiminut Lindqvist & Fredriksonin kauppa. Uusi klassistinen, kaksikerroksinen kaupparakennus oli Turengin modernein kauppaliike. Myymälässä tiski erotti asiakkaat palvelevasta henkilökunnasta ja tavaroista. Liikkeessä sijaitsi myös osuuskaupan

Rakennus 26. Janakkalan osuuskaupan talossa toimii antiikkiliike. Vanha kauppa sijaitsee näkyvällä paikalla junaradan vierellä, mutta sen merkitys katunäkymässä on muuttunut ja sen ohi kulkee vain kevyenliikenteen alikulku.

konttoritiloja, ja rakennus toimikin Janakkalan Osuuskaupan päämajana.

Vuonna 2019 rakennuksessa toimii antiikkiliike. Osuuskaupan talon ympäristön maisema on muuttunut alikulkutunnelin rakentamisen myötä. Kaupan pihapiirissä on sijainnut myös muita rakennuksia, jotka on 1990-luvun jälkeen purettu. Pihapiirissä on nähtävissä vielä yhden kookkaan ulkorakennuksen perustukset.

Näkymä osuuskaupan rakennuksen takapuolelle junaradan toiselta puolen.

Osuuskaupan rakennuksen pihapiirissä on jäänteinä rakennuksen perustukset.

Rakennus 27. Näkymä alikulkutunnelista Liikekujaa kohti. Vuonna 1947 valmistunut rakennus sijaitsee aivan Liikekujan päässä, junaradan ja Turengintien kulmauksessa. Omaleimaista taloa rajaa Liikekujalta peittävä suuri kuusirivi. Kevyenliikenteenväylän oikealla puolella on Osuuskaupan rakennus. Talo ja sen piharakennus näkyvät hyvin radan alittavalle kevyenliikenteenväylälle sekä junaradan toiselle puolelle. Rakennuksen maisemallinen merkittävyys on muuttunut alikulun rakentamisen myötä. Talo rakennettiin aikanaan aivan junaradan ylittävän tasoristeyksen tuntumaan ja se on sijainnut näkyvällä paikalla. Nyt talo jää kevyenliikenteenväylää korkeammalle ja sen vierellä olevat kookkaat kuuset peittävät kadunpuoleista julkisivua.

Rakennus 28. Asuinrakennus on rakennettu vuonna 1940. Taustalla liikerakennus vuodelta 1930.

Rakennus 29. Ajalle tyypillisen liike- ja asuinrakennuksen katujulkisivu on vielä tunnistettavissa muutoksista huolimatta. Rakennus valmistui 1930.

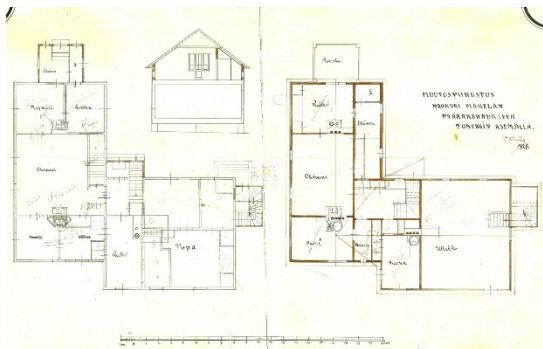
Rakennus 30 (vasemmalla etualalla). Vasemmalla oleva vuonna 1920 rakennettu keltainen omakotitalo on Liikekujan vanhin rakennus. Näkymä Turengintieltä rakennusten muodostamalle yhtenäiselle alueelle.

Rakennus 31. Liinalammintien ja Liikekujan risteyksen tuntumassa sijaitsee vuonna 1941 rakennettu liikerakennus. Rakennuksessa on sekä harjakattoinen alkuperäinen että tasakattoinen, 1970-luvulla laajennettu osa.

Rakennus 32. Liinalammintien puolella sijaitsee 1958 rakennettu liikerakennus. Se jatkaa Liikekujan liikerakennusten sarjaa.

Rakennuksen muutospiirustukset vuodelta 1927. Rakennusta on korotettu ja eteinen on rakennettu junaradan puoleiseen pätyyn. Myös huonejakoa on muutettu.

Rakennuksen 33. pihapiirissä on kaksi osin tiilistä punaiseksi maalattua piharakennusta. Kuvassa oleva rakennus on etupuolella.

Radan itäpuolen hajanaisesta rakennetusta ympäristöstä poikkeava ja kyläkuvallisesti merkittävä rakennus alueella on Kauppakuja 20 sijaitseva, pystylaudoitettu punainen asuinrakennus. Rakennus on valmistunut ennen 1920-lukua. Se on toiminut nahkuri Mäkelän päärakennuksena. Rakennusta on laajennettu ja korotettu vuonna 1927. Korvenranta-nimiseen rakennukseen on tehty myöhemmin erillisiä asuntoja ja tutkimuskentekohetkellä se toimii kunnan vuokra-asuntona. Rakennuksessa on 1900-luvun vaihteen- ja 1920-luvun klassismin piirteitä, T-ikkunat ja kissanpenkit, lunetti-ikkunat, sekä näyttävä päätykolmio ja harjakoriste eteläisessä julkisivussa. Vanhojen ilmakuvien mukaan rakennus on ollut alkujaan väritykseltään vaalea.

Rakennuksessa on paljon samoja piirteitä kuin 1927 valmistuneessa mutta sittemmin 1990-luvun jälkeen puretussa Osuuskauppa Sammon rakennuksessa on ollut. Osuuskauppa Sampo avasi ensimmäisen myymälänsä Turenkiin vuonna 1917, entiseen H. J. Murtosen kaupan tiloihin, joka sijaitsi nykyisen parkkipaikan kohdilla. Sammon uusi kaupparakennus valmistui vanhan viereen vuonna 1927. Samana vuonna myös nahkurin talossa on tehty muutoksia.

Rakennus 33. Junaradan itäpuolella paikoitusalueen reunalla on 1910-1920-luvun lautaverhoiltu rakennus. Se on sijannut osuuskauppa Sammon takana. Kuvassa vasemmalla näkyy vanhan kaupan liittyneen rakennuksen kivijalkaa.

3.3. Kerrostalot

Rakennukset 34. Kolmikerroksiset elementtikerrostalot 1970-luvulta tarjosivat asukkaille nykyaikaiset mukavuudet.

Janakkalaan alettiin rakentaa kerrostaloja 1960-luvulla. Turengissa etenkin 1970-luku on ollut kerrostalojen rakentamisen kulta-aikaa. Ojatien ja Taimistontien tuntumaan ensimmäiset kolmikerroksiset kerrostalot rakennettiin 1973. Kymmenen vuotta myöhemmin rakennettiin betonirunkoiset kaksi- ja kolmikerroksiset talot samaan kortteliin, toinen Kauppakujan varteen ja toinen Taimistontien alkuun.

Rakennus 35. Kerrostalokorttelin Ojatien puoleisella sivulla sijaitsee kaksikerroksinen rapattu rakennus oletettavasti 1960- tai 1970-luvulta. Taustalla 1970-luvun kerrostalot.

Rakennukset 36. (oikealla). Näkymä Ojatien risteyksestä Liikekujalle. Oikealla 1980-luvulla rakennettu kaksikerroksinen kerrostalo, jonka portaittainen julkisivu rajaa katua. Vasemmalla meijerin rakennuksia ja taustalla liikerakennus.

3.4. Teollisuus ja asuinrakennukset

Tutkimusalueen koillisosassa on teollisuusalue, jolla toimi vuodesta 1948 Turengin meijeri Oy. Turengin meijeri Oy oli Elannon alainen meijeri. Elanto oli aiemmin yrittänyt saada alaisuuteensa Kauppakujalla toiminutta Janakkalan osuusmeijeriä. Koska Kauppakujan varressa sijainnut Janakkalan osuusmeijeri halusi pysyä itsenäisenä, uusi meijeri rakennettiin. Se sijoitettiin liikenteellisesti helpolle paikalle aivan radan tuntumaan. Alueen rakennukset näkyvät hyvin junaradalle. Meijerin 1960-luvulta peräisin oleva tiilinen rakennus on säilynyt alueella. Peltisiä hallirakennuksia on rakennettu alueelle useampia. Tiloissa toimii autokorjaamo. Teollisuusrakennusten tuntumassa on myös lautaverhoiltu pitkänmallinen yksikerroksinen asuinrakennus.

Rakennukset 37. Vanhan meijerin paikalla toimii autokorjaamo. Meijerin tiilinen rakennus on 1960-luvulta.

Meijerin läheisyyteen rakennettiin yhteensä neljä omakotitaloa 1940- ja 1950-luvuilla. Rakennukset ovat edelleen asuinkäytössä. Omakotitalot muodostavat teollisuusalueen ja Taimistontien väliin yhtenäisen kokonaisuuden. Kaksi taloa on rapattu, kaksi on lautaverhoiltu. Rakennusten pihapiireihin kuuluvat myös ulkorakennukset.

Rakennukset 37. Teollisuusalueen rakennuskanta on kerroksellista. Oikealla peltivuorattua hallia, keskellä pilkottaa 1960-luvun tiilirakennus sekä viereen rakennettu peltihalli. Vasemmalla on lautaverhoiltu asuinrakennus.

Rakennukset 37. Näkymä entisen meijerin alueelle junan ikkunasta. Radan puoleisella sivulla on lastauslaituri.

Rakennus 38. Vaalea rapattu talo on 1940-luvulta ja alueen omakotitaloista ensimmäinen. Muut talot rakennettiin 1960-luvun loppuun mennessä.

Rakennus 39 on valmistunut vuonna 1953.

Rakennus 40.

Rakennus 41.

3.5. Merkittävät katunäkymät

Tutkimusalueella on merkittäviä katunäkymiä, joiden ylläpitäminen on suotavaa alueen omaleimaisen luonteen säilymiseksi. Liinalammintien, Lehtokujan ja Vartiotien katunäkymät ovat maisemallisesti merkittävät. Samoin Liikekujan näkymät pientalojen ja liikerakennusten tuntumassa ovat merkittävät. Rakennettu ympäristö on tärkeä osa katunäkymiä, ja rakennusten ja niiden ominaispiirteiden säilyminen mahdollistaa myös katunäkymien säilymisen. Liinalammintie on historiallinen tielinja, ja Liinalammi sekä tien reunalla kasvava mäntyrivistö ovat merkittävä osa tien maisemaa.

Liinalammintien katunäkymä Lehtokujan risteyksen tuntumassa on maisemallinen kiintopiste. Näkymä Liinalammintieltä kaakkoon. Vasemmalle kääntyy Lehmuskylä talojen välistä. Rakennukset muodostavat portin Lehtotielle ja männyt rajaavat tielinjausta. Tielinjaus mukailee vanhaa, 1800-luvulta peräisin olevaa kylätietä. Oikealla Liinalammi.

Näkymä Lehtotieltä kohti Liinalammintietä. Lehtotien katunäkymä muodostuu erilaisista ja eri kokoisista lautaverhoilluista rakennuksista, joissa osassa on taitekatto ja osassa mansardikatto. Katunäkymä on hajanainen ja siinä on osin alkuperäistä 1930-luvun rakentamista rikkovia elementtejä.

Näkymä leikkipuistosta Vartiotien pohjoispäättyyn. Rakennukset jäävät kaava-alueen ulkopuolelle. Jälleenrakennuskauden tyyppitalot muodostavat rytmikkään katunäkymän. Tien päässä on jätevedenpuhdistamo.

Näkymä leikkipuistosta Vartiotien eteläosaan. Oikealle kääntyy Puistokuja ja Vasemmalle Suokuja. Rakennukset on sijoitettu väljästi ja pitkittäin lähelle tien reunaa. Katuosuuden talot ovat väriykseltään pääasiassa keltaisia tai vaaleita.

Näkymä Liikekujalta länteen. 1920- ja 1940-lukujen asuinrakennukset piharakennuksineen sekä 1930-luvun liikerakennus muodostavat tiiviin ja yhtenäisen kokonaisuuden, joka on tutkimusalueen parhaiten säilynyt osuus vanhaa Kauppakujaa. Taustalla tien oikealla puolen näkyy 1940 rakennettu liikerakennus.

Näkymä Ojatien risteyksestä Kauppakujaa länteen. Tien vasemmalla puolella olevat, kaava-alueen ulkopuolelle rajautuvat meijeri ja liikerakennus ovat tärkeä osa katumaisemaa. Korttelia rajaavat kerrostalot ovat vanhaa kaupallisen kadun yhtenäisyyttä rikkovaa 1970-luvun kerrosta katumaisemassa.

3.6. Kaava-alueen vaikutusalueelle jäävät kohteet

Kaava-alueen historiallinen rakennuskanta on osa laajempaa pientalojen ja liikerakennusten, Turengin asemakylän kulttuurimaisemaa. Tutkimusalueen ulkopuolelle, mutta kaavan vaikutusalueelle jäävät Kauppakujan varren rakennuksista liikerakennukset, meijeri sekä työväentalo Kauppakujan ja Ojatien risteyksessä. Janakkalan meijeri oli 1920-luvulla Janakkalan ainoa osuusmeijeri. Meijeri perustettiin vuonna 1921. Meijerin vieressä sijaitsi myös puhelinkeskus. Turengin työväentalo valmistui vuonna 1910, neljä vuotta työväenyhdistyksen perustamisen jälkeen. Myös Kauppakujan itäpäässä olevat liikerakennukset 1950-luvulta jäävät alueen ulkopuolelle.

Suokulman asuinalue jatkuu kaava-alueen rajauksen länsipuolelle sekä Vartiotien pohjoisosaan. Lehtotien varressa olevat pientalot ovat osa Suokulman rakennettua kokonaisuutta, samoin Vartiotien pohjoisosan jälleenrakennuskauden rakennukset.

Näkymä Lehtotieltä luoteeseen. Vasemmalla Lehtotien risteyksessä oleva mansardikattoinen omakotitalo. Keskellä Liinalammintien varrella oleva punakeltainen asuinrakennus sijaitsee näkyvällä paikalla. Hyvin säilynyt ja maisemallisesti sekä kyläkuvasellisesti merkittävät rakennukset eivät kuulu kaava-alueelle. Taustalla uudempaa rakentamista.

Näkymä Vartiotien päästä etelään. Vartiotien pohjoisosa on osa Suokulman yhtenäistä pientaloaluetta. Rakennukset ovat jälleenrakennusajan tyyppitaloja, ja ne muodostavat piharakennuksineen yhtenäisen kokonaisuuden, jonka säännöllinen rytmikkyys on osa katunäkymää.

Lehtotien itäpuolella, kaavarajauksen ulkopuolella pientaloalue jatkuu. Vanhempaa rakentamista edustava alue on moni-ilmeisempi, alueella on satula- ja mansardikattoisia lautaverhoiltuja rakennuksia. Kuvassa olevaan rakennukseen on tehty tiilinen laajennusosa. Jokitien ja Puistokujan loppupäässä on myös 1970-luvun matalapiirteistä punatiilistä täydennysrakentamista.

1950-luvun liike- ja kerrostalorakennus. Vasemmalla vanhempi puinen kaupparakennus.

Turengin työväentalo rakennettiin 1910. Se sijaitsee maisemallisesti merkittävällä paikalla Kauppakujan varrella Ojatien risteyksen tuntumassa. Työväentalo jää kaava-alueen rajauksen ulkopuolelle.

Turengintien, 1960-luvun linjauksen varrella on funkkishenkinen huoltamorakennus. Huoltamon vieressä on teollisuustiloja.

4. Johtopäätökset

4.1. Yhteenveto

Suokulma

Suokulman asuinalue on hyvin säilynyt yhtenäinen pientaloalue, joka on rakentunut pääasiassa 1930-1950-lukujen välillä. Entiselle suo- ja niittyalueelle rakentuneella alueella on muutama 1920-luvulla rakennettu asuinrakennus sekä muutamia 1980- ja 1990-luvuilla rakennettuja rakennuksia, joista osa on ulkorakennuksia. Muutama rakennetusta ympäristöstä poikkeava, 1960-luvun jälkeen tehty kerroksellinen ratkaisu alueella on. Yksi Vartiotien 1980-luvun uudisrakennus poikkeaa julkisivustaan, sillä verhouksmateriaali on tiili laudan sijaan. Toinen voimakkaasti poikkeava rakennus on 1992 rakennettu hirsinen pientalo tai loma-asunto Lehtotiellä. Myös 1967 rakennettu toimitila poikkeaa alueen rakennuskannasta kokonsa vuoksi. Se jatkaa kuitenkin alueen teollisen toiminnan perinnettä: teollisuusrakennus sijaitsee lähellä 1940-luvulla toimineen suksitehtaan sijaintia. Kaava-alueella on yksi purkukuntoinen 1950-luvun liikerakennus.

Kokonaisuutena asuinalue on hyvin säilynyt ja yhtenäinen. Ajallinen kerroksellisuus on havaittavissa ja katunäkymät ovat yhtenäiset. Suokulman alueeseen kuuluu kaava-alueen rajauksen lisäksi myös Vartiotien pohjoisosa, Lehtotien länsipuoli sekä Jokitien ja Puistokujan alueet. Rakennustasolla muutoksia on verrattain paljon, useisiin rakennuksiin on tehty julkisivumuutoksia, kattoja, vuorauksia ja ikkunoita on uusittu alkuperäisestä poikkeavalla tavalla.

Mansardikattoiset rakennukset muodostavat näyttävän portin Liinalammintieltä Lehtokujalle. Vasemmanpuoleinen talo rajautuu kaava-alueen ulkopuolelle. Rakennukset ovat edustavaa vanhinta, 1920-luvun kerrostumaa Liinalammintien vanhan tielinjauksen varrella. Rantaa ja matalaa harjannetta seuraavan tielinjan asutus alkoivat 1800-luvulla, alavan niittyalueen rakentaminen alkoi 1930-luvulla.

Kauppakuja ja Liikekuja

Liikekujan radan läntinen puoli on melko hyvin säilynyt tiivis katuosuus, jonka varrella on 1920-1950-lukujen asuin- ja liikerakentamista. Sen rakennettu ympäristö ilmentää hyvin 1900-luvun alun ja puolivälin kaupan toimintaa ja rakentamista. Kokonaisuuden lisäksi kadun pohjoispuolella on hyvin säilynyt osuuskaupan (26) rakennus. Tältä osin entisen Kauppakujan varren rakentaminen on säilyttänyt hyvin ominaispiirteensä. Merkittäviä muutoksia miljööseen ovat osuuskaupan varastoalueen purkaminen, alikulkutunneli sekä asemalle johtaneen tielinjan ja risteyksen poistaminen.

Kauppakujan kaava-alueeseen kuuluva osuus junaradan itäpuolella on Liikekujaa hajanaisempi, ja sen arvokkaat liikerakennukset sijaitsevat kaava-alueen ulkopuolella, tien eteläpuolella. Yleisesti Kauppakujan yhtenäisyyttä hajottavat tien pohjoispuolelle rakennetut kerrostalokorttelit. Yhtenäisin, lähinnä 1950-luvulla rakentunut osuus Kauppakujan rakennetusta ympäristöstä sijaitsee kaava-alueen ulkopuolella, Kauppakujan itäpäässä. Myös meijeri ja työväentalo muodostavat vanhaan tielinjaan liittyvän pienen kokonaisuuden.

Kauppakujalla radan tuntumassa, paikoitusalueen pohjoispuolella sijaitseva puinen ja ratamaisemaan liittyvä suuri asuinrakennus (33) on maisemallisesti ja kyläkuullisesti merkittävä kohde. Osin rata-alueella sijaitseva rakennus on säilyttänyt 1920-luvun laajennuksen ominaispiirteensä, ollen jo osin huonokuntoinen. 1900-luvun alkupuolen rakennus on ollut aiempina vuosikymmeninä väritykseltään vaalea. Tutkimushetkellä pystylaudoitettu julkisivu on kirkkaan punainen. Klassistisia piirteitä omaava rakennus on ollut osa Sammon osuuskaupan 1920-luvulla rakennettua kokonaisuutta ja rakennuksessa on ainakin 1920-luvulla toiminut nahkuri Mäkelä verstaineen ja liiketiloineen.

Kerrostalot

Kerrostalot Ojatien ja Taimistontien välissä ovat tyypillisiä 1970- ja 1980-lukujen kerrostaloja. Ne on rakennettu aikanaan nykyaikaisiksi asunnoiksi vastaamaan lisääntyneeseen asuntokysyntään Turengin keskustaaajamassa. Asunnontarvetta Turengissa lisäsi 1960-luvulla lisääntynyt teollistumisen ja kaupungistumisen murros.

Teollisuus ja asuinrakennukset

Meijeriksi alkujaan perustettu sodan jälkeinen teollisuusalue radan itäpuolella on kerroksellinen kokonaisuus, joka on muovautunut käytön tarpeiden mukaan. Tiilinen meijerirakennus 1960-luvulta on säilyneiltä osiltaan melko hyvin säilynyt. Peltiset laajennusosat hajottavat kokonaisilmettä.

Vanhan meijerin tuntumassa olevat neljä asuinrakennusta piharakennuksineen muodostavat yhtenäisen rakennetun kokonaisuuden. Alueen vanhin rakennus on 1940-luvulta, muut rakennukset ovat 1950- ja 1960-luvuilta.

4.2. Suositukset

Yleistä:

Kaavaluonnoksessa esitetyt suojelualueet ja niitä koskevat kaavamääräykset Suokulman asuinalueella ja Liikekujan ympäristössä ovat perustellut. Kyläkuvallisesti merkittävillä alueilla on kyläkuvallisen merkityksen lisäksi myös kulttuurihistoriallista ja arkkitehtonista arvoa oman rakennusaikakautensa ja alkuperäisen käyttötarkoituksensa edustajina osana Turengin historiaa. Turengin vanhan maantien ja radan risteykseen sekä rautatieaseman ympärille asemakyläksi rakentuneet asuin-, teollisuus- ja liikerakennukset edustavat rakentamista 1920-luvun alkupuolelta 1950-luvulle, ennen uuden liikenne- ja taajamarakentamisen alkua.

Tutkituista aluekokonaisuuksista ei kaavaluonnoksessa esitettyä osuuskauppaa lukuun ottamatta nouse esiin yksittäisiä merkittäviä tai poikkeavia rakennuksia. Merkittävyys ja arvo muodostuu rakennetuista, Turengin ja asema-alueen historiaan liittyvistä aluekokonaisuuksista ja katunäkymistä, joita edustavat kaava-alueella Suokulman pientaloalue ja Liikekujan asuin- ja liikerakentaminen. Alueen julkisivumateriaalit ja kattomuoto sekä rakennusten sijoittuminen tulee säilyttää yhtenäisenä. Korjaus- ja muutostöiden yhteydessä alkuperäisistä valinnoista poikkeavat julkisivumuutokset on suositeltavaa palauttaa rakennusajankohdalle tyypillisiksi.

Suokulman omakotiasutus:

Suokulman rakennukset muodostavat yhtenäiset alueet Liinalammintien ja Lehtokujan varrelle (1920-1930-luku), Vartiotien eteläosan alueelle (1930-1980-luku) sekä Vartiotien pohjoisosan alueelle (jälleenrakennusaika). Suokulman asuinalueen rakennukset muodostavat ajallisesti kerrostuneen kokonaisuuden.

Alkuperäisiä asuin- tai talousrakennuksia ei tulisi purkaa ja täydennys- korjaus- ja muutostyöt tulee sovittaa alueen kulttuurihistoriallisiin arvoihin ja ajallisiin kerrostumiin mittakaavan, materiaalien ja värien suhteen. Suokulman pientaloalueen yhtenäisyys sekä Liikekujan rakennettu kokonaisuus tulisi huomioida kuitenkin myös täydennysrakentamisessa Vartiotien itäpuolella suojelumerkinnän ulkopuolella, johon kaavaluonnoksessa on esitetty toimitilarakennusten alue. Myös kaava-alueen ulkopuolelle jäävien alueiden arvot Suokulman asuinalueella tulisi jatkossa huomioida korjaus- ja muutostöissä sekä mahdollista täydennysrakentamista suunniteltaessa.

Liikekujan rakennukset:

Vanhan kauppakadun osan, Liikekujan ympäristö on leikkaus 1920-luvulta 1950-luvulle, käsittäen puurakentamista ja kivirakentamista. Liikekujan läntinen osuus Vartiotien ja junaradan välissä on tiivis ja hyvin säilynyt rakennettu kokonaisuus. Alueella on 1920- ja 1940-luvun puisia asuinrakennuksia sekä ja kivinen liikerakennus 1930-luvulta. Rakennusten ominaispiirteet tulee huomioida suunnittelussa sekä muutos- ja korjaustöissä. Myös tämän alueen suojelumerkintä kaavaluonnoksessa on perusteltu, ja tukee alueen säilymistä.

Osuuskauppa ja Nahkurin talo

Liikekujan rakennuksista kaavaluonnoksessa Janakkalan Osuuskaupan (rakennus 26) 1928 rakennettu liiketila on merkitty suojelluksi rakennukseksi. Tämän lisäksi yksittäinen esiin nostettava rakennus on Kauppakujalla junaradan tuntumassa sijaitseva yksittäinen. klassismin piirteitä omaava kookas 1910-1920-luvun asuinrakennus (rakennus 33). Rakennus kuuluu vanhimpiin vanhan liikekadun säilyneisiin, asuin- ja kauppakäytössä olleisiin rakennuksiin.

Osuuskauppa

Nahkurin talo

Alue osana laajempaa kokonaisuutta, maakunnalliset arvot

Kaava-alue kattaa vain osan maakunnallisesti arvokkaihin rakennetun ympäristön alueisiin kuuluvasta Turengin vanhasta liikekeskuksesta. Kaava-alueen ulkopuolelle jäävät Suokulman omakotitalot ja Kauppakujan teollisuus-, kokoontumis- ja liikerakennukset olisi syytä tutkia tarkemmin, etenkin muutos- tai täydennysrakentamisen ollessa ajankohtaisia. Kauppa- ja Liikekujalla, yleisemmin Turengin asema-alueella on ollut Turengin historiassa huomattava osuus.

5. Lähteet

Arkistot

Suomen rautatiemuseo.

Kaavat

Hämeen maakuntakaava 2040. <https://www.hameenliitto.fi/fi/maakuntakaava2040>

Taimistontien asemakaavan muutos. Kaavakartta luonnos. 2018.

Taimistontien asemakaavan muutos. Selostus. 2018.

Kartat

Maakirjakartta 1600-luku. Heikki Rantatupa. <https://expo.oscapps.jyu.fi/s/vanhakartta/item/47476>

MML. Maanmittauslaitos. Vanhat painetut peruskartat vuosilta 1962, 1979, 1989.

Senaatin kartasto 1884. XIV 28. Kansallisarkisto digitaalinen kokoelma.

Janakkalan kunta:

Pitäjänskartta 1840-luku.

Pitäjänskartta 1928.

Kartta 1914.

Kartta 1925.

Kartta 1948

Kirjallisuus ja selvitykset

Ahola, Teija: *Rakennusinventointi – Janakkala*. Hämeen ympäristökeskuksen moniste 95/2005. Hämeen ympäristökeskus. Janakkalan kunta. 2005.

Kerkkonen, Veikko: *Janakkalan historia*. Janakkalan kunta. 1976.

Peltola, Jarmo: *Pääradan ja kolmostien kunta. Janakkalan historia 1866-2014*. Janakkalan kunta. 2015.

Putkonen, Lauri: *Rakennettu Häme. Maakunnallisesti arvokas kulttuuriperintö*. Rakennustiet. Helsinki. 2003.

Haloo, minä täällä! Sota ja pula 1939-1949. Keski-Suomen museo.

<http://www3.jkl.fi/ksmuseo/haloo/sota/miljoo5.htm>

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. RKY 2009.

http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_list.aspx

Piirustukset

Muutospiirustus nahkuri Mäkelän päärakennukseen Turengin asemalla. 1927. Janakkalan kunta.

Vuoden 2019 valokuvat Sini Moilanen / Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy.